
Halfeti ile İlgili Toponomik Efsaneler Üzerine Bir İnceleme

Behiye KÖKSEL*

Özet

Bu makalede incelenen efsaneler Şanlıurfa'ya bağlı bir ilçe olan Halfeti'den derlenmiştir. Halfeti, 2000 yılından itibaren Birecik barajının suları altında kalmıştır. İlçenin kıyı kesimleri su altında kalmıştır ama nüfusun büyük çoğunluğu göç etmiştir.

Toponomik efsaneler yere, mekâna bağlı efsanelerdir. Mekânın adı, oluşumu hakkında bilgi verir. Halfeti'nin toponomik efsanelerini şu üç başlık altında sınıflandırdık:

- Taş, kaya ve mağaralarla ilgili efsaneler
- Fırat nehri ve pınarlarla ilgili efsaneler
- Meskûn mahalle ilgili efsaneler

Halfeti'nin toponomik efsanelerini inceleme amacımız efsanelerin geçtiği mekânların su altında kalması sebebiyle onları kayda geçirmektir. Bu çalışma ile kaybolan kültür varlığını kurtarmaya bir katkı sağlayacağımızı ümit ediyoruz.

Anahtar kelimeler: Efsane, Halfeti, sözlü kültür

A Review of the Toponomic Myths Related to Halfeti

Abstract

The legends in this study are collected from Halfeti which is a district of Şanlıurfa. Halfeti has been submerged under the waters of Birecik Dam since 2000. The coastline of Halfeti is submerged but the most of the population has migrated.

The toponomic legends are a kind of legends which are related to place and location. They give us information about the name and creation of the location. We have classified the toponomic legends in Halfeti in three headlines. These are:

- The legends about stones and rocks.
- The legends about Fırat River and caves.
- The legends about residential district.

The aim of the examination of the toponomic legends in Halfeti is to mention legends which are issued currently submerged districts. We will hope to provide a contribution in order to save forgotten cultural heritage.

Key Words: Legend, Halfeti, oral culture

---

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
e-mail: behiyekoksel27@hotmail.com

Giriş

Araştırma Alanı: Halfeti, Şanlıurfa ile Gaziantep arasında Şanlıurfa'ya bağlı bir ilçe merkezidir. Batısında Gaziantep'in Araban, Yavuzeli, Nizip ilçeleri, Güneyinde Şanlıurfa'nın Birecik ilçesi, kuzeyinde Adıyaman'ın Besni; Doğusunda Şanlıurfa'nın Bozova ilçesi yer almaktadır. Halfeti, Şanlıurfa'nın en batıdaki ilçesidir. En doğudaki ilçesi ise Ceylanpınar'dır.¹ Halfeti Gaziantep merkezi arası 98 km, Halfeti Şanlıurfa merkezi arası 122 km'dir. Halfeti, coğrafi yerleşimi itibariyle yurdumuzun en dikkate değer ilçelerinden biridir. İlçe merkezi günümüzde iki ayrı yerleşim yerindedir: Bu yerleşim yerleri Yeni Halfeti ve Eski Halfeti olarak geçmektedir. 2000 yılında Atatürk Barajı'nın suları altında kalıncaya kadar Halfeti, eski Halfeti'den ibaretti, nüfusu yaklaşık 40.000 civarında idi.² Eski Halfeti ovalık bir coğrafi alandı, ilçenin kıyı şeridi tamamen sular altında kalırken yüksek kesimlerine kadar su yükselmedi. Ancak ilçe merkezinin Yeni Halfeti olarak bilinen Kara Otlak mntıkasına taşınmasıyla halkın önemli bir bölümü ilçeden göç etti. Bu göçün büyük bir oranı Gaziantep'e olmuştur. Bunda eskiden beri Halfeti'nin Şanlıurfa'ya bağlı olmakla birlikte yönünü Gaziantep'e dönmüş bir ilçe olmasının rolü büyüktür. Eski Halfeti mimarî ve tarihî yapılarıyla, kendine has bir yapı mimarisi taşıyan evleriyle ve somut olmayan kültürel miras mekânlarıyla su altında kaldıktan sonra bir turizm merkezi oldu. Eski Halfeti, 2013 yılında Türkiye'de 9, dünyada 154 şehrin sahip olduğu "Sakin Şehir" unvanını taşımaktadır. Su altında kalan somut olmayan kültürel miras mekânları ile sözlü kültürün, geleneklerin, inanışların yaşandığı, icra edildiği mekânları kastediyoruz. Özellikle Savaşan Köyü, su altında kalmış camii ile yarısı sulara gömülü duran minaresiyle Halfeti'nin sulara gömülüşünün simgesi haline gelmiştir.³ Sular altında kalmadan evvelki Halfeti'nin içinden Fırat Nehri geçirdi ve nehir ilçeyi ikiye bölerdi. Fırat nehri aynı zamanda Gaziantep ile Şanlıurfa illerinin sınırını teşkil eder. Bu Sakin Kentin bir başka özelliği de yarısı bir ile, yarısı bir başka ile bağlı olmasıydı. İlçenin Kalemeydanı Mahallesi Gaziantep'in Nizip ilçesine, kalan kısım ise Şanlıurfa ilçesine bağlıydı.

Karasu koluyla Erzurum Dumlu'dan çıkan ve Basra'yı sulayıp Basra körfezine dökülen Fırat'ın bu uzun yolcuukta yolu Halfeti'ye de uğrar. Halfeti önlerine ulaştığında Şanlıurfa ve Gaziantep platolarını birbirinden ayırır, Kal'atü'l Müzlimin olarak da geçen Rumkale eteklerinden geçerek yoluna devam eder. 1952-1956 yılları arasında inşa edilen Birecik köprüsüne kadar kara yolu bu noktada Fırat üzerinde kesintiye uğrar ve ulaşım kayıklarla, sallarla sağlanırdı. Halfeti'ye hayat verip hayat alan Fırat nehrinin adıyla ilgili görüşlerden birine göre nehir adını Sümerce Buranunu olan Asur dilindeki Purattu kelimesinden alır. Kelimenin Arapçalaşarak Furat şekline döndüğü ifade edilmektedir. Güneybatı Asya'nın en büyük nehri olan Fırat, Farsçada Ufratu ya da Frat şeklinde geçmektedir.⁴ Halfeti için Fırat birçok bakımdan hayatî öneme sahiptir.

Halfeti'den daha evvel Rum Kale bir yerleşim yeri idi. Bir dönemde yerleşim yerlerinin kale içlerinde olması da bunu doğrulamaktadır. Rum Kalenin 16. yüzyıldaki

¹ Şanlıurfa Uygurluğun Doğduğu Şehir, (Ankara:Şanlıurfa İli Kültür Eğitim ve Sanat Vakfı Yay., Ank.,2002),s.3

² <http://www.urfakultur.gov.tr/Eklenti/48670,halfetipdf.pdf?0> ziyaret:1.7.2017,sa:08.00

³ <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/sular-altinda-kalan-savasan-koyu-cazibe-merkezi-oluyor-410289.htm> ziyaret:1.7.2017,sa:08.00

⁴ İslam Ansiklopedisi, "Fırat Maddesi" <https://islamansiklopedisi.org.tr/firat>

yerleşimcileri ise Çepnilerdi. Faruk Sümer 16. yüzyıl ortalarında Çepnilerin ana kolunun Rum Kale'de sâkin olduğunu, yörede bulunan Kasabalar, Kormazlu, Sarılı, Karalar, Köşeler, Şuayyiblu adlı obalara ayrılmış olduklarını, Rumkale'de oturan Çepnilerin 'Oturak Çepni' olarak adlandırıldıklarını söylemektedir.⁵ Rumkale'ye Kazıklı Avşarlarının da yerleşmiş olduğundan söz edilmektedir.⁶ 16. Yüzyılda Karkın boyu mensuplarının da Antep, Malatya, Rumkale, Rakka, Halep, Maraş bölgelerinde yaylak ve kışlak olarak buldukları ifade edilmektedir. Halep Türkmenlerinden olan bu Karkın boyuna ait en kalabalık kitle 16. yüzyılda Antep ve Rumkale civarlarına yerleşmişlerdi.⁷

Sözlü tarih verilerine göre de Halfeti'ye ilk gelip yerleşenler Rum Kale'den gelmişlerdir. Halfeti'ye bu ilk yerleşen Çepniler 24 Oğuz Boyundan biridir. Kaşgarlı Mahmut'ta, Reşidüddin Oğuznamesinde ve Ebülğazi Bahadır Han'ın eserinde Çepniler Oğuz boyları arasında yer alırlar. Çepniler, Oğuz'un oğullarından Üç Oklardan Gökhan'a bağlıdır. Gökhan'dan gelen diğer boylar Bayındır, Beçene ve Çavuldur'dur.⁸ Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleşmişlerdir. Sivas, Amasya, Ankara, Çankırı, Çorum, Kastamonu, Bolu, Bursa, Kocaeli ve Balıkesir'de Çepni adını taşıyan yerleşim yerleri mevcuttur. Hacı Bektaş Veli Suluca Kara Höyük'e geldiği zaman burada ve komşu köylerde Çepniler yaşamaktaydı ve Hacı Bektaş Veli'nin ilk müridleri onlar olmuşlardır.⁹

Sözlü kaynaklara göre Halfeti'nin kimi köylerinde bir vakitler Ermeniler ikamet etmekte idiler. Bu köyler içerisinde en fazla bilinen ve Ermeniler ile yerli halkın arasındaki çeşitli hatıraların anlatıldığı Cibin köyünden Ermeniler gönderildiği zaman yerli halk der ki, siz zorlu bir yolculuğa çıkıyorsunuz, kız çocuklarınızı ve taşınmaz mallarınızı bize bırakınız, biz onları sizin emanetleriniz olarak saklayalım. Ermenilerin başka çareleri yoktur zaten kabul ederler, çoğunluğu 7-8 yaşlarında olan kız çocuklarını ve taşınmaz mallarını geri dönüp almak ümidiyle burada bırakırlar. Ancak zorlu yolculuktan geri dönmeleri mümkün olmamıştır. Burada kalan Ermeni kızları evlenme çağına geldikten sonra da buranın sakinleri ile evlenmiş, çoluk çocuğa karışmışlardır.¹⁰

Halfeti Kaymakamlığı'nın resmî web sayfasında verilen bilgilere göre Halfeti ilçe merkezine bağlı Yukarı Göklü ve Argıç adlı iki kasaba ve 32 köy vardır.¹¹ Halfeti ilçe merkezinin yerli halkı Anadolu'nun muhtelif bölgelerindeki Türkmen aşiretlerinin uzantısıdır.¹² Gerek kültürel hayat, gerekse konuşulan dil, ağız özellikleri bakımından Halfeti, Şanlıurfa'nın diğer ilçelerinden farklılıklar taşır.

Toponomik (Yerle ilgili) Efsaneler

Efsane, sözlü edebiyatın en eski türlerinden birisidir. Özellikle mitolojik efsaneler, insanoğlunun düşünce ve çevreyi algılama modellerinin başlangıç noktasıdır. En eski mitolojik anlatıların efsane olarak değerlendirilmesi ve halk edebiyatı içinde bir tür olarak ele

⁵ Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), (İstanbul:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., 1999), s.327

⁶ Necdet Sevinç, Gaziantep'te Türk Boyları, (İstanbul:Turan Yay.,1997), s.80

⁷ Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler),Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları,İstanbul 1980, s.312'den aktaran Necdet Sevinç, Gaziantep'te Türk Boyları,(İstanbul: Turan Yay., 1997), s.81

⁸ Peter B. Golden, Türk Halkları Tarihine Giriş,(Ankara, Karam Yay., 2002), s.171-172

⁹ Sümer, age, s.323

¹⁰ K.K.1

¹¹ <http://www.halfeti.gov.tr/ziyaret tarihi:01.7.2017. sa:24.00>

¹² <http://anadoluturkmenleri.com/sanliurfa-avsar-koyleri/ziyaret tarihi:01.7.2017, sa:12.00>

alınması 19. yüzyıla başlar. Bu yüzden sözlüklerde yer alan efsane tanımları terim özelliklerini ifade etmekten çok kelime anlamına bağlı açıklamalardır. Efsane, inandırıcılık özelliği ön planda olan; kişi, yer, zaman bakımından tanıklar veren, mitolojik dönemlerden günümüze mevcut olan, yeni hayat koşullarına göre günümüzde de yenileri ortaya çıkan, basit ve süslemesiz bir dille söylenen anonim halk edebiyatı türüdür. Bu tür, bazı alt türleri de muhafaza eder. Bunlar, memorat ve fabulatelerin¹³ yanı sıra, gerçek ve kutsal hikâyeye diyebileceğimiz menkıbeleri ve mitleri de içerir. Efsane içerisine memorat adı verilen kişisel deneyim anlatılarının ve Fabulate adı verilen başkalarından öğrenilen kişisel deneyim anlatılarının yer alması efsane kavramını genişletmektedir. Efsane türü zaten bir yönüyle mitleri içerir, mitlerle içiçelik gösterir. Makalemizde toponomik efsaneler ele alınmaktadır. Bu konuya eğilmemizin sebebi ise Halfeti'nin Birecik Barajı'nın suları altında kalması ve efsaneye konu olan mekânların önemli bölümünün su altında kalmış olmasıdır. Toponomik efsaneleri ele alırken kaybolan sözlü kültür varlığını kurtarmaya da bir katkı sağlamış olmak istendi. Toponomik efsaneler, yere, mekâna bağlı efsanelerdir. Bu mekanlar meskûn olabilir veya taşlar, kayalar, mağaralar, ırmaklar, akarsular, göller gibi doğal unsurlar olabilir. Bu efsaneler bu mekânların adı, oluşumu, bir özelliği hakkında açıklayıcı bilgiler içeren efsanelerdir. Toponomik efsaneler coğrafyayla ilgili oluşumlar hakkında da bilgi verdiği için kozmogoninin devamı niteliğindedir. Kozmogoni ile dünya ve kozmik âlem oluşmuştur, ama bu oluşum devam etmektedir.

Konu alanımız olan Halfeti'nin efsaneleri ile ilgili bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu makalede incelediğimiz Halfeti'nin toponomik efsanelerini şu guruplandırmayla inceledik: a. Taş ve kayalarla, mağaralarla ilgili efsaneler b. Fırat nehri ile ve pınarlarla ilgili efsaneler c. Meskûn mahallerle ilgili efsaneler

Halfeti'den Derlenen Toponomik Efsanelerin Mitolojik Katmanları ve Halk İslam'ı Bağlamında Değerlendirilmesi

Taş ve kayalarla, mağaralarla ilgili toponomik efsanelerle ilgili değerlendirmeler:

Taşlarla ilgili inanışlar, taş-kaya kültü, taşa dönüşme efsaneleri¹⁴ Türk halk edebiyatında zengin çalışmalara sahip bir alandır. İzah edici bir tür olan efsane taş, kaya ve benzeri unsurların menşeiini anlatır. Anadolu-Türk efsanelerinde taş kesilme motifi ve bu efsanelerin tip kataloğu eserinde Sakaoğlu'na göre taş kesilme, şekil değiştirmelerin en yaygın olanıdır, diğer varlıklar da taşa dönüşebilmekle birlikte insanlar taş kesilir; taş kesilme cezalandırma, zor durumdan kurtulmak için yapılan dilek, dua, beddua sebebiyle olabilir.¹⁵

Halfeti'de anlatılan Ali kayası efsanesi, Ali kayasının bulunduğu yeri açıklar. Anadolu halk müslümanlığında önemli rolü olan Hz Ali sevgisi, Hz. Ali ile ilgili pekçok efsanenin,

¹³ Linda Dégh, (çev. Selcan Gürçayır), Günümüz Bağlamında Efsane Üzerine Teorik Düşünme ve Efsanenin Tanımı, Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar (yay. haz. M.Öcal Oğuz, Selcan Gülçayır), (Ankara: Geleneksel Yay., 2010),s.205.

¹⁴ Metin Ergun, Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi, (Ankara:TDK Yay., 1997). Hikmet Tanyu, Türklerde Taşla İlgili İnançlar, (Ankara: İlahiyat Fakültesi Yay.,1968).

¹⁵ Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, (Ankara:Kültür Bakanlığı Yay., 1980), s.38-42.

menkıbenin, destanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hz. Ali dinî-tarihî şahsiyetinin ötesinde efsanevî-menkıbevî bir şahsiyete dönüşmüştür. Anadolu'nun pekçok yerinde Düldül'le ilgili efsaneler anlatılır. Pekçok yerde Ali kayası olarak bilinen mekânlar ve bu mekânlara bağlı Hz. Ali ile ilgili efsaneler anlatılır. Kahramanmaraş Göksun arasındaki Ali Kayası denilen yerde de Ali Kayası efsanelerinin bir varyantı mevcuttur. Hz. Ali'nin atı Düldül, yere biraz sert basınca atın ayak izi kalmıştır.¹⁶ Halfeti'deki Hz Ali Kayası efsanesine göre Hz. Ali'nin Rumkale'de bir süre yaşadığına inanılır. Hz. Ali'nin burada yaşadığına inanılması Rumkale'ye özel bir mana verildiğini de göstermektedir. Hz. Ali'nin kendisinin bulunduğu yere asla şeytanın giremeyeceğini söylemesi üzerine "benim giremeyeceğim yer yok" diyerek köpek kılığında içeri girip Hz. Ali'nin yanına kadar gidince Hz. Ali'nin yanındaki kayayı kaldırıp şeytana fırlattığı kaya, hâlâ orada durmaktadır.¹⁷ Halfeti'de anlatılan Ali kayası efsanesi Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki Hz. Ali sevgisi ve bağlılığı ile ortaya çıkmış efsanelerin bir varyantıdır.

Ali kayası ile ilgili efsane taş ve kayalarla ilgili izah edici bir efsanedir. Aynı zamanda dinî-kutsal bir şahsiyetin kerametini de anlatmaktadır. Efsanenin Hz. Ali ile ilgili olması yöre halkının ehl-ibeyte, Hz. Ali'ye duyduğu sevgi ve bağlılığın da ifadesidir. Kayanın halk için özel bir anlam ifade etmesi, dinî bir şahsiyetin elinin değmiş olmasına bağlanmakla birlikte İslamiyetten önceki inanç sistemimizde önemli bir yere sahip olan taş ve kaya kültü ile de alakalıdır. Tıpkı Göktaını dinî-mitolojik sisteminde olduğu gibi günümüzde de kimi taş ve kayalar kült niteliği taşımaktadır. Bazı taş ve kayalardan şifa umma, bunlara dokunmak, içinden geçmek veya ağrıyan bir yerine sürmek suretiyle şifa bulunacağı inancı bu eski inançların bir yansımasıdır.

Hidrellez mağarası önündeki taş, dua sebebiyle taş kesilen bir kadınla ilgili dönüşüm efsanesidir. Rumkale yakınlarında karşılıklı iki mağara vardır. Bu mağaralardan birinin adı "Hidrellez"dir. Bu efsane zor durumdan kurtulmak için dua ederek taşa dönüşen bir kadını konu almaktadır. Bu mağaranın önünde oyuk bir taş vardır. Bu taş mağaraya çamaşırını yıkamaya gelen bir kadındır. Efsanede geçen olay Hidrellez mağarası önünde gerçekleşmektedir. Hidrellez, Anadolu'nun ve Türk dünyasının pekçok yerinde olduğu gibi Halfeti'de kutlanan bir mevsim törenidir. Yazın başlangıcı olarak kutlanan Hidrellez, mitolojik anlamda dünyanın canlanması, yenilenmesi anlamını taşır. Efsanenin geçtiği alanın Hidrellez Mağarası önü olması mitolojik bir koddur. Hidrellez mağarası işlevsel olarak şifa için gelinen bir yerdir. Bu mağarada sarkıtlar vardır. Sütü az gelen kadınlar buradaki sarkıtları koparıp emerler. Bu şekilde sütlerinin çoğalacağına inanırlar.¹⁸

Henislik adını kralın kızı Henislik'ten almaktadır. Kral Kızı Henislik olarak anlatılan efsane Henislik adını izah etmemektedir ama Henislik'in bir vakitler niçin ateşe verildiğini izah etmektedir. Kavuşamayan iki sevgilinin hatırasına dayanan efsane tematik olarak aşk efsanesidir.

¹⁶ <http://www.goksunlular.com/?Syf=18&Hbr=654220&/Hz.-Alinin-at%C4%B1n%C4%B1n-ayak-izleri-Ali-Kayas%C4%B1nda...ziyaret:01.12.2019 sa:08.00>

¹⁷ K.K.2

¹⁸ K.K.3

Fırat nehri ile ve pınarla ilgili ilgili toponomik efsanelerle ilgili değerlendirmeler:

Eski Halfeti'yi ikiye ayıran Fırat nehri üzerine yörede pek çok efsane, memorat anlatılmaktaydı. Eski Halfeti'de evlerin tamamı Fırat nehrine bakardı ve ilçenin iki yakası arasında ulaşım da Fırat nehri üzerinden olurdu. Fırat'tan Çıkan Dişi Ruh efsanesi yer-su ruhlarına bağlı bir efsanedir. Demonolojik bir varlık olan albastının bir versiyonu olarak efsanede anlatılan dişi ruhun mekânı burada Fırat olmaktadır. Demonoloji, Türk mitolojisinde yeraltı ruhlarını ve yer üstünün korkunç, öldürücü, rahatsız edici varlıklarını kapsayan bir kategoridir.¹⁹ Fırat'tan çıkan dişi ruh, insanlara zarar veren demonolojik bir varlıktır. Fırat'ın içinden çıkan kadının yakalanarak yakasına bir iğne takılırsa eve hizmet için alınabileceği söylenmektedir. Fırat'tan çıkan bu olağanüstü varlığın yaptığı herşey çok bol olur, eli bereketli olur. Yakasında iğne olduğu sürece bulunduğu eve sadakatle hizmet eder, bu iğne yakasından çıkarılırsa geldiği yere, Fırat'ın sularına döner, ama kendi tairesi onu kabul etmez.²⁰

Ab-ı Hayat Suyu adlı efsanemiz Fırat'ın doğduğu kaynağı izah etmektedir. Fırat'ın 40 pınarlı bir yerden doğduğu söylenir. Halfeti'de anlatılan bu efsaneye göre Fırat'ın doğduğu yerde Köroğlu atını yıkamıştır ve atı canlanmıştır. Köroğlu destanında Köroğlu yedi yılda bir cuma akşamı Mağripten doğan yıldızla Maşribten doğan yıldızın tokuştuğu ve nurunun döküldüğü Goşabulak'ın suyundan içmiştir. Goşabulak'ın suyundan Kırat da nasiplenmiştir.²¹ Hem Köroğlu, hem Kırat mistik bir güce ve yardımcılarına sahiptirler. Halfeti'deki Âb- Hayat suyu efsanesinde Köroğlu'nun atının yıkandığı bu suyun ab-ı hayat suyu olduğuna ve bu suyun da senede bir gün aktığına inanılır. Yine bu suyun aktığı günde karada yaşayan Hızır ile suda yaşayan İlyas'ın da buluştuğuna inanılır. Bu gecede suya girenlerin hastalıklardan kurtulacaklarına ve şifa bulacaklarına inanılır. Efsane âb-ı hayatı Fırat'la birleştirmektedir. Fırat'la ilgili efsaneler su kültürünü yansıtmaktadır. Türk kültüründe su, sadece temizleyici ve yaşamı devam ettirici bir unsur değil, ruhu olduğuna, iyelerinin bulunduğu ve bunların insanların yaşamına etki ettiğine inanılan bir unsurdur.

Siyah Güle ilgili efsane Fırat'ın sularına kendilerini atarak intihar eden kavuşmayan iki sevgilinin efsanesidir. Efsanede geçen Ulu Camii 1804-1807 yılları arasında yapılmış, inşasında Ermeni taş ustalar çalışmıştır. 2001 yılında Atatürk Barajı'na su tutulmasıyla camii tabandan 40 cm kadar suya gömülmüş olup herhangi bir restorasyonun yapılmadığı görülmektedir.²² Siyah gül efsanesi doğrudan doğruya toponomik değildir ama olaya konu olan mekân Fırat Nehri olduğu için konuya dahil edilmiştir.

Halfeti'de bu eski tabiat kültürlerinden su kültürünün yansımaları taşıyan bir başka mekân da Süt Pınarı'dır. Süt pınarı adını renginin süt gibi bembeyaz olmasından ve sütü kesilen loğusa kadınlar için şifa olmasından almaktadır. Sütü kesilen veya az gelen loğusa ve emzikli kadın, sütünün gelmesi için buraya gelir, sütünün tekrar gelmesi için bu pınarda yıkanır. Burada yemekler yapıp yenir, özellikle hedik pişirilir ve bu pişirilen hedikten üç defa "al sana hedik, ver bana süt" diyerek pınarın suyuna dökülür. Bu şekilde kadının sütünün geleceğine inanılır.²³ Bereket sembolü olan buğday ile yapılan hedik adlı yiyecekten üç defa pınara verilmesi suyun iyelerini memnun etmek amaçlıdır. Mitolojide ateşin, ocağın, dağın ve

¹⁹ Fuzuli Bayat, Türk Mitolojik Sistemi 2, (İstanbul:Ötüken Neşriyat, 2007) s.278

²⁰K.K.4

²¹ Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi C.2, (Ankara:Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2003) s.228-229

²² halfeti.gov.tr ziyaret 23.11.2019 sa:23.00

²³ K.K.2

suyun iyeleri olduğuna inanılır.²⁴ Süt Pınarının suyunun ayrıca cildi güzelleştirici bir özelliği olduğuna inanılır. Pınarın suyunun rengi süt gibi bembeyazdı, elinizi suyun altına tuttuğunuz zaman bembeyaz görünürdü. Süt Pınarı aynı zamanda bahar ve yaz aylarına kadınların çok tercih ettikleri bir sahre yeri idi.²⁵ Süt pınarı ile ilgili inanışlarda suyun hem şifa verici, hem de güzelleştirici bir etkisine inanıldığı görülmektedir. Süt pınarı, Halfeti'nin Atatürk Barajı suları altında kalan mekânlarından biridir.

Meskûn mahallerle ilgili toponomik efsanelerle ilgili değerlendirmeler:

Halfeti adının kaynağı: Halfeti kelimesi halfet/halvet kelimesinin nisbet $\hat{i}$ almış şeklidir. Halfet/halvet dervişlerin inzivaya çekilmesi anlamına gelir. Eski Halfeti çıkmaz bir sokak gibiydi. Dağlar arasına sıkışmış olan bugünkü yaygın ifadesi ile bu saklı cennet gerçekten bir uzlet köşesi gibiydi. Burada vaktiyle dervişler gelip halvete çekilmişler midir? Efsanelerde bu konuda bir ipucu yok ama şehrin adıyla ilgili bir aşk hikayesi var. Halil ve Fatma adlı iki genç birbirlerini çok severler. Ne sebeptendir bilinmez aileleri bu iki gencin kavuşmasına engel olur, onlar da kendilerini Fırat'ın azgın sularına atarak intihar ederler. Şehrin adı bu âşıkların adından gelmiştir.

Halvetîlik adında bir de tarikat vardır. Tarikat 14. Yüzyıl'da Hazar'ın batısındaki Geylan bölgesinde doğup büyümüş olan Ömer-el Halvetî tarafından geliştirilmiştir. Azerbaycan'da kurulmuş olan Halvetîlik Anadolu ve Balkanlarda da yayılmıştır. Bünyesinden çeşitli tarikatlar çıkmıştır.²⁶

Yöre halkının kültürel belleğinde Rum Kale ve Fırat ön plana çıkmaktadır, zira ilk ve eski yerleşim yerinin Rum Kale olduğu belirtilmektedir. Fırat ise sadece mekân anlamında Halfeti'nin ortasından değil, burada yaşamın içinden akan bir nehir olmuştur.

Sonuç

Makalede muhteva itibariyle Halfeti'den derlediğimiz coğrafyaya, mekâna bağlı efsane metinleri üzerinden inceleme yapılmıştır. Efsane metinlerinin dinî-mitolojik kökenleri incelenmiş, halk İslam'ı bağlamında değerlendirilmesi yapılmıştır. Bugüne kadar Halfeti'nin efsaneleri üzerine bilimsel metodlarla alan araştırması ve herhangi bir inceleme yapılmamıştır. Kültür turizminin önemli merkezlerinden biri haline gelmiş olan Halfeti ile ilgili efsanelerin tespit edilmesi, mekânı anlamayı sağlayan, kültürü gelecek kuşaklara aktaran bir işlev taşımaktadır.

Makalemizde toponomik efsanelere yer vermemizin en önemli sebebi Halfeti'nin 2000 yılından sonra Birecik Barajı'nın suları altında kalması ve efsaneye konu olan mekânların önemli bölümünün kaybolmuş olmasıdır. Atatürk Barajı'na aşamalı olarak su tutulması ile GAP Bölgesi'nde hızlı bir değişim süreci yaşanmış, bir kısım yerleşim yerlerinin su altında kalmasıyla hem maddi kültür hem de sözlü kültür malzemelerinin sonsuz bir karanlığa gömülme tehlikesiyle karşılaşmıştır. Su altında kalan sadece maddi kültür varlığı değildir, somut olmayan kültür varlığı da Fırat'ın suları altında kalmıştır. Halfeti'nin toponomik efsanelerini ele alırken kaybolan sözlü kültür varlığını kurtarmaya da bir katkı sağlamış olmak istedik. Efsanelerin bağlı olduğu mekânlardan Süt Pınarı, Hidrellez Mağarası

²⁴ Satı Kumartaşlıoğlu, Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü, (Konya: Kömen Yay., 2016) s.89

²⁵ K.K.5

²⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/halvetiyye> ziyaret:23.11.2019 sa:12.00

şifa ve sağlık için gidilen yerler olma bakımından işlevsel bir öneme sahiptiler. Efsane, mekâna, zamana ve şahsa bağlı bir türdür. Efsanelerle beraber efsanelere konu olan mekânlar etrafındaki sözlü kültür varlığı da kaybolmuş durumdadır.

Efsane metinleri

Hz. Ali Kayası: Rumkale civarındadır. Halk buraya özel bir önem verir. Hz. Ali'nin Rumkale'de bir süre yaşadığına inanılır. Hz. Ali, kendisinin olduğu yere asla şeytanın giremeyeceğini söyler. Bunu duyan şeytan "benim giremeyeceğim yer yok" der. Şeytanla Hz. Ali iddiaya girerler bu konuda. Hz. Ali, kalenin kapısına nöbetçiler diker ve içeriye kimseyi bırakmamalarını söyler. Ancak şeytan köpek kılığına girip nöbetçilerin yanından içeriye girer. Doğruca Hz. Ali'nin yanına gider ve iddiayı kazandığını söyler. Buna çok kızan Hz. Ali, yanındaki kayayı kaldırır ve şeytana fırlatır. Kaya, hâlâ orada durmaktadır.²⁷

Hidrellez Mağarası: Rumkale yakınlarında karşılıklı iki mağara vardır. Bu mağaralardan birinin adı "Hidrellez"dir. Bu mağaranın önünde oyuk bir taş vardır. Bu taş mağaraya çamaşırını yıkamaya gelen bir kadındır. Efsaneye göre kadın mağaraya çamaşır yıkamaya gelmiştir. Üstündeki kıyafetlerden başka kıyafeti olmayan kadın üstündekileri çıkarıp yıkamaya başlar. O sırada mağaraya başka adamlar gelir. Çıplak olan kadın o anda Allah'a kurtulmak için yalvarır ve orada taş haline gelir.²⁸

Henislik: Kralın kızı krallara layık görülürken o gönlünü bir çobana kaptırır. Bu aşkı çevre kabul etmeyeceği için çobanla kral kızı Henislik denilen yere gelirler ve burada saklanırlar. Onların buraya kaçıp saklandığını gören birisi kral kızının arkasına düşenlere haber verir. Takip edenler gelirler ve Henislik denilen yeri ateşe verirler. İki âşık burada ölürlər.²⁹

Halfeti Adı: İlçenin adıyla ilgili bir aşk hikayesi var. Halil ve Fatma adlı iki genç birbirlerini çok severler. Ne sebepledir bilinmez aileleri bu iki gencin kavuşmasına engel olur, onlar da kendilerini Fırat'ın azgın sularına atarak intihar ederler. Şehrin adı bu âşıkların adından gelmiştir.

Siyah Gül: Efsaneye göre Halfeti'nin Ulu Camii'nin inşaatında Ermeni bir usta çalışmıştır. Ermeni usta Adır'ın Ermenice gülkız anlamına gelen Vartuhi adlı bir kızı varmış. Bu kız evlerinin bahçesinde en güzel gülleri yetiştirmekte imiş. Vartuhi'yi annesi doğururken ölmüş. Vartuhi Ermeni usatnın tek varlığı imiş. Suyun karşı tarafında Fırat adlı güvercin ve keklik yetiştirmeye meraklı bir genç varmış. Birgün bu genç kaçan güvercinlerinin ardından Adır ustanın avlusuna kadar gelmiş. Burada Vartuhi ile birbirlerini görür görmez âşık olmuşlar. Bu gençler evlenmek istediğinde Ermeni usta müsaade etmez. İki genç, kendilerini Fırat'ın sularına atarak intihar ederler. Onların ölümü üzerine Halfeti'deki bütün güller siyah açmaya başlamışlar.³⁰

Süt Pınarı: Şimdi Fırat'ın suları altında kalmış olan Süt Pınarı süt gibi beyaz bir suydü, elini altına tutsan elin bembeyaz görünürdü. yaz kış buz gibi soğuktü suyu. Süt Pınarına doğum yapan kadınları sütü bol olsun diye getirirlerdi. Bu pınarın suyunda loğusa kadının memesi yıkatılır, sütünün böylece bol olacağına inanılırdı. Suyun şifalı olduğuna inanılırdı. Süt Pınarı'na doğum yapan kadınlar için hedik pişirilir, getirilirdi. Burada hedik sudaki balıklara

²⁷ K.K.2

²⁸ K.K.3

²⁹ K.K.1

³⁰ <http://www.el-ruha.com/karagul-efsanesi/ziyaret:9.7.2017>, sa:12.00

---

da atılırdı.³¹ Herhangi bir nedenle sütü kesilen kadın sütünün gelmesi için buraya gelinirdi. Burada bir pınar vardır. Sütü kesilen kadın sütü yeniden gelsin diye bu pınarın suyunda yıkanır. Burada yemekler yapılıp yenilir. Ayrıca yöreye ait olan ve buğdaydan yapılan “hedik” adında bir tür yiyecek de yapılır. Hedik üç defa “Al sana hedik; ver bana süt” denilerek suya dökülür. Bu şekilde kadının sütünün geleceğine inanılır.³²

Fırat'tan Çıkan Dişi Ruh: Fırat'ın içinden çıkan kadının yakasına bir iğne takarak eve hizmet için alınabileceğini söylerlerdi. Fırat'tan çıkan bu olağanüstü varlık yakalanır ve yakasına bir iğne takılırsa o, eve hizmet eder, yaptığı herşey çok bol olur, eli bereketli olur. Yakasında iğne olduğu sürece bulunduğu eve sadakatle hizmet eder, bu iğne yakasından çıkarılırsa geldiği yere, Fırat'ın sularına döner, ama kendi taifesi onu kabul etmez, Fırat'a döndükten sonra Fırat'ın sularının onun döndüğü kısmı kırmızı renk alır, bu da onun kabul edilmediğini ve öldürüldüğünü gösterir.³³

Abişlerin Deresi: Halfeti'den Çekem'e giderken Abişlerin deresi diye bilinen bir yer vardı. Halfeti Lisesi'nin bulunduğu yerden Çekem'e doğru giderken yol üzerindeydi. Bugün burada marina var. Oraya pek tekin saymazlardı. Hatta bir akrabam anlatmıştı. Akrabalarımın bir genç babasını tütün almak için bu yoldan gece geçip gitmek zorunda kalıyor. Önüne sıra sıra tabutlar çıkmış, çocuk bunlara ayağı değmesin diye taşların üzerinden seke seke geçmiş.³⁴

---

³¹ K.K.6

³² K.K.7

³³ Derleyen: Behiye Köksel, derleme yılı: 2017, derleme yeri: Gaziantep, kaynak kişi: Nermin Dağdeviren

³⁴ Derleyen: Behiye Köksel, derleme tarihi: 2017, derleme yeri: Gaziantep, Kaynak Kişi: Ayşe Döner

---

Kaynakça

- Bayat, Fuzuli , *Türk Mitolojik Sistemi 2*, (İstanbul:Ötüken Neşriyat, 2007)
- Dégh, Linda, (çev. Selcan Gürçayır), *Günümüz Bağlamında Efsane Üzerine Teorik Düşünme ve Efsanenin Tanımı, Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* (yay. haz. M.Öcal Oğuz, Selcan Gülçayır), (Ankara:Geleneksel Yay., 2010, 204-210).
- Ergun, Metin, *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, C.1, (Ankara:TDK Yay.,1997).
- Golden, Peter, B., *Türk Halkları Tarihine Giriş* (çev. Osman Karatay), (Ankara: Karam Yay.,2002).
- Tuncel, Metin, Uzun, M.İsmet, "Fırat Maddesi" , *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.,1996) , s.31-34
- Uludağ, Süleyman, "Halvetiyye Maddesi" , *İslam Ansiklopedisi* c.15(Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.,1997) , s.393-395
- Kumartaşlıoğlu, Satı, *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*, (Konya:Kömen Yay., 2016).
- Sakaoğlu, Saim, *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, (Ankara:Kültür Bakanlığı Yay., 1980).
- Şanlıurfa, Uygarlığın Doğduğu Şehir*, (Ankara:Şanlıurfa İli Kültür Eğitim ve Sanat Vakfı Yay.,2002).
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, (İstanbul:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., 1999).
- Tanyu, Hikmet, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, (Ankara:Ank. Üniv. İlahiyat Fakültesi Yay., 1968).
- Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi C.2*, (Ankara:Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2003)

İnternet Kaynakları

- <http://www.halfeti.gov.tr/> ziyaret tarihi:01.7.2017. sa:24.00
- <http://anadoluturkmenleri.com/sanliurfa-avsar-koyleri/> ziyaret tarihi:01.7.2017, sa:12.00
- <http://nisanyanmap.com/?y=&t=Halfeti&u=1&ua=0> ziyaret:02.7.2017, sa:08.30
- <http://www.el-ruha.com/karagul-efsanesi/> ziyaret.9.7.2017, sa:12.00
- <http://www.urfakultur.gov.tr/Eklenti/48670,halfetipdf.pdf?0>
- <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/sular-altinda-kalan-savasan-koyu-cazibe-merkezi-oluyor-410289.htm> ziyaret 3.11.2019

Kaynak kişi bilgileri

Kaynak Kişi 1: Ayşe Döner, 45 yaşında, Halfeti doğumlu , Gaziantep'te ikamet ediyor.Lise mezunu, emekli banka memuru.

Anlattığı malzeme: Namaz Kayası, Abişlerin Deresi, Henislik, sözlü tarih.

Kimden öğrendiği:Büyüklerinden dinlemiş ve izlemiş.

Kaynak Kişi 2: Gülnaz Çobanoğlu, 40 yaşında, Halfeti, Çekem doğumlu, Halfeti'de ikamet ediyor, okur-yazar, ev hanımı.

Anlattığı malzeme:Hz. Ali Kayası efsanesi, Süt Pınarı.

Kimden öğrendiği:Büyüklerinden öğrenmiş.

Kaynak Kişi 3: Hacı Çelik, 50 yaşında, Halfeti doğumlu, Halfeti’de ikamet ediyor.Okur yazar, müstahdem.

Anlattığı malzeme:Hıdrellez Mağarası

Kimden öğrendiği:Büyüklerinden öğrenmiş.

Kaynak Kişi 4: Nermin Dağdeviren, 45 yaşında, Şanlıurfa doğumlu, Gaziantep'te ikamet ediyor. Yüksek öğrenim düzeyinde eğitimi var. Sınıf öğretmeni.

Anlattığı malzeme:Fırat'la ilgili efsane.

Kimden öğrendiği:Çocukken büyüklerinden dinlemiş.

Kaynak Kişi 5: Suna Köksel, 74 yaşında. Adana doğumlu, Gaziantep'te ikamet ediyor. Orta öğretim mezunu. Ev hanımı.

Anlattığı malzeme:Süt Pınarı

Kimden öğrendiği:Halfeti'de eşinin ailesinin büyüklerinden öğrenmiş.

Kaynak Kişi 6: Hatice Açar, 82 yaşında, Halfeti doğumlu, İstanbul'da ikamet ediyor. Okur yazar, ev hanımı.

Anlattığı malzeme:Süt Pınarı

Kimden öğrendiği:Büyüklerinden öğrenmiş.

Kaynak Kişi 7: Lutfiye ŞAHİN, 62 yaşında,Halfeti doğumlu, Halfeti’de ikamet ediyor. Okur yazar, terzi.

Anlattığı malzeme:Süt Pınarı

Kimden öğrendiği:Çocukken büyüklerinden dinlemiş.
